
УДК 159.9:34.01

О. О. ЄВДОКІМОВА,

*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри соціології та психології
факультету права та масових комунікацій
Харківського національного університету внутрішніх справ;*

Л. О. БОНДАРЕНКО,

*викладач кафедри соціології та психології
факультету права та масових комунікацій
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ФЕНОМЕН ПРОСТИТУЦІЇ В РАКУРСІ ПСИХОЛОГІЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ

Розглянуто психологічні аспекти такого соціального явища, як проституція. Проаналізовано причини проституції та численні психологічні концепції її походження:

- теорію девіантності;
- соціально-психологічну теорію;
- радянську точку зор;
- кримінально-антропологічну школу Ч. Ломброзо, Г. Ферреро та інших;
- погляди З. Фрейда на природу проституції;
- теорії ментальних захворювань;
- теорії проміскуїтету – гедонізму та сексуальних аддиктивних почуттів;
- теорії гіперсексуальності;
- теорію інтересу як психологічної підстави входження в проституцію;
- теорію американського дослідника В. Томаса;
- теорії економічних чинників входження у проституцію.

Ключові слова: аддикції, проміскуїтет, гіперсексуальність, девіантність, особистість, проституція, психологічна концепція.

Проституція як соціальне явище, властиве практично всім історичним формам громадської організації, виникнувши в найдавніші часи, зберігається до наших днів. Сьогодні вона є, з

одного боку, загальновизнаним негативним соціальним явищем, з іншого боку, – надзвичайно прибутковим і легальним у багатьох країнах бізнесом. У світі існує величезний ринок

секс-бізнесу, в тому числі й дитячого, що приносить значний прибуток.

Трансформаційні процеси, які відбуваються після розпаду Радянського Союзу, торкнулися всіх аспектів суспільного життя. Разом із демократією в країні з'явилися економічна криза, політична нестабільність, різке збіднення значної частини населення, втрата ціннісних орієнтирів у культурі, недоліки у стратегічних питаннях освіти і виховання. Все це впливає на моральне виховання й духовний стан молодого покоління. Поряд з наркоманією, токсикоманією, алкоголізмом та іншими негативними проявами «розквітає» проституція.

Проблема проституції вже багато років привертає увагу не тільки правоохоронних органів і медиків, а й фахівців у галузі психології та педагогіки. Складність теми дослідження, але разом з тим і надзвичайний інтерес до неї обумовлені тим, що проституція є неоднорідним багатогранним явищем в історії та культурі людства. Суперечка про сутність проституції, її відмінні риси продовжується не одне сторіччя. В історіографії цієї теми є чимало робіт, присвячених вивченню правової та медичної регламентації проституції. Однак питання щодо визначення сутності та змісту категорії «проституція» в сучасній історіографії розроблено досить слабко. З нечисленних робіт, що стосуються цього питання, можна виділити статті І. А. Голосенка, С. І. Голода та І. С. Кона.

Науковці зазначають, що провести психологічне дослідження з проститутками в повному обсязі неможливо у зв'язку з тим, що їм не вдається тривалий час спілкуватися з досліджуваними, та через неконтактність дівчат.

Під проституцією у переважній більшості робіт найчастіше мається на увазі надання сексуальних послуг з метою заробітку або матеріального прибутку. Психологічна специфіка цього явища полягає в тому, що людська особистість, індивідуальність, тіло втрачають свою основну сутність і перетворюються на предмет купівлі-продажу, на предмет торгівлі. У правовому аспекті проституція – це позашлюбний систематичний вступ жінки або чоловіка в сексуальні стосунки з однією чи кількома особами за плату або це систематичне надання свого тіла для задоволення сексуальних потреб інших осіб з метою отримання матеріальної вигоди.

Основними соціальними факторами, що зумовлюють поширення проституції, в тому числі і серед неповнолітніх, дослідники називають

не тільки зубожіння населення, але й падіння суспільної моралі. Кількість проституток і попит на них зростає, а боротьба з цим негативним явищем належним чином не здійснюється.

Про вплив соціально-економічних чинників на розвиток проституції відомо з давніх часів і згадується в давньокитайських трактатах і Біблії. Війни, міграція населення, процеси урбанізації, а також венеричні захворювання, зокрема епідемії сифілісу в Європі після повернення Колумба з подорожі на нові землі, закріпили думку про передумови розвитку проституції та її значення в поширенні захворювань. Однак із вивченням розвитку проституції було з'ясовано, що зовнішні чинники не завжди можуть бути визначальними у виборі цього роду діяльності. Тому дослідники часто намагалися виявити деяку внутрішню схильність особистості. Спроби виявлення цієї схильності, а також спроби пояснити проституцію жінок впливом зовнішніх факторів на формування особистості спричинили появу психосоціальних досліджень у цій сфері.

Уявлення про проституцію в історичному ракурсі змінювалися. Проституція як явище протягом багатьох століть вважалася формою сексуальної поведінки, властивою певній категорії людей. Не завжди явище проституції сприймалося соціумом як щось шкідливе, таке, що порушує моральні устої. Підтвердженням тому є культ гейші в японській цивілізації, а також гетери в Елладі.

З появою культур, які сповідують релігії єдиного божества, відхилення поведінки від моралі, особливо сексуальної, часто викликало тривогу, засуджувалося в суспільстві і переслідувалося. Закономірно, що ідея виділити жінок секс-робітниць в особливу групу існувала протягом всієї історії конфлікту цього явища із суспільством. Взаємозв'язок проституції з поширенням захворювань, що передаються статевим шляхом, також дозволяв дискримінувати людей, зайнятих у цьому бізнесі.

Однією з перших психологічних теорій, що з'явилися на рубежі XIX і XX століть, була теорія девіантності, що пов'язувала проституцію з відхиленнями від «норми», поведінкою, яка йде врозріз із інституалізованими очікуваннями. Водночас поряд з пияцтвом, злочинністю, венеричними захворюваннями та самогубством, проституцію визнавали хворобою, «вихованою» суспільством. Вважалося, що проституція породжується тими самими факторами, що і всі негативні відхилення. Меншу кількість осіб жіночої статі серед злочинців

пояснювали тим, що жінки компенсують цей дисбаланс заняттям проституцією. Вказувалося також на вплив спадковості і психофізичних параметрів індивідуума на вибір проституції як професійного заняття. Ще важливішим був внесок досліджень у межах соціологічної теорії походження проституції, які показали, що значний відсоток серед проститутток займають жінки, які були зґвалтовані (часто в дитинстві), спокушені й кинуті коханцями.

Існують досить різноманітні психологічні підходи до пояснення природи проституції та мотивів уходження в неї. Одні з них є за своєю суттю дискримінаційними і невідповідними дійсності, інші – гендерно нейтральними, ставлять знак рівності між жіночою та чоловічою проституцією. В цілому ж усі теорії, що стосуються проблеми походження і підтримки проституції, умовно можна розділити на вісім категорій.

У радянській ідеології широко була представлена точка зору, згідно з якою проститутками стають або морально нестійкі, деградуючі особистості, в яких ціннісні орієнтації зміщені в бік виключно матеріальних інтересів, або проститутки – це молоденькі недосвідчені жертви «спокушання». Таке переконання було основане на висновках кримінально-антропологічної школи Ч. Ломброзо, Г. Ферреро та інших.

Друга група теорій жіночої проституції надає особливого значення психологічним факторам її існування. Всі вони тією чи іншою мірою знаходяться під впливом ідей З. Фрейда. Подібно до того, як Ч. Ломброзо розглядав проституцію у вигляді біологічної зумовленості, так і З. Фрейд пов'язував природу проституції з нездатністю жінок звільнитися від комплексу Едіпа.

Третю групу становлять теорії ментальних захворювань. Підтримується вона американськими дослідниками, які звернули увагу на те, що жінки, які працюють проститутками, страждають психічними захворюваннями, психічними та емоційними розладами, включаючи депресію, шизофренію, емоційну депривацію і психози.

Четверта група – теорії проміскуїтету. Підстава проституції може полягати у розвитку особливих індивідуальних психофізіологічних і психологічних характеристик особистості. По-перше, це гедонізм як прагнення вступати у сексуальні контакти заради отримання задоволення. По-друге, це можуть бути сексуальні аддиктивні почуття. Таким, наприклад, є страх перед дійсністю, який породжує прагнення відійти від реальності.

П'яту групу теорій походження проституції становлять теорії гіперсексуальності, тобто значно підвищеного статевого потягу, вираженого в синдромах німфоманії або сексоманії.

Шосту групу теорій представляють теорії інтересу як психологічної підстави входження в проституцію. Дійсно, ряд дівчат і жінок, які росли в середовищі, яке жорстко підтримувало суспільні норми, відчують сильний інтерес до тіньової сторони життя. І деякі з них стають проститутками саме тому, що прагнуть задовольнити свій надмірний інтерес.

До сьомої групи теорій походження проституції можна віднести роботи американського дослідника В. Томаса. Він запропонував розглядати проституцію з погляду теорії конфлікту цілей, згідно з якою кожна людина має чотири основні бажання: безпеки, визнання, нових експериментів і відповідальності. Кримінальна поведінка найбільш схильна до впливу конфлікту бажань нових експериментів і відповідальності. Причиною жіночої проституції, на думку В. Томаса, є необхідність у приємних бажаннях, що входять у конфлікт із відповідальністю. Для жінки, з цієї точки зору, проституція в тій чи іншій формі була найбільш природним способом задоволення цієї потреби.

Восьму групу становлять теорії економічних чинників уходження в проституцію. Більшість дослідників усе ж вважають, що основна причина жіночої проституції лежить у сфері економіки. Вона є економічною базою для тих жінок, які шукають альтернативні стратегії виживання, або для тих осіб, які отримують прибуток із торгівлі жіночим тілом.

Як бачимо, проституція має досить довгу і неоднозначну історію свого розвитку. Тому закономірно, що в суспільстві склалися певні уявлення та стереотипи щодо цього явища.

Ставлення до феномена проституції в наш час можна вважати неоднозначним: з одного боку, проституція засуджується з точки зору моралі, релігії, соціальних підвалин, з іншого боку, набуває все більшого поширення як велими вигідний бізнес.

Феномен проституції в Україні сприймається як цілком звичне явище, яке існує ніби поза соціумом і одночасно з ним, розвиваючись, удосконалюючись і все глибше укорінюючись. Сьогодні в державі майже неможливо встановити реальну кількість осіб, які займаються проституцією. До речі, офіційно особу можна назвати проституткою лише тоді, коли на неї за таке заняття було накладено адміністративне стягнення.

Досліджуючи злочинність неповнолітніх, С. І. Яковенко зазначає, що зростає кількість злочинів проти неповнолітніх за ст. 303 Кримінального кодексу України, заподіяних дорослими [1, с. 11].

Стрімке поширення цього негативного суспільного явища в нашій країні зумовлює необхідність розроблення та запровадження ефективних програм його профілактики та подолання. Однією з важливих передумов розроблення таких програм є вивчення і врахування різноманітних причин та негативних суспільних наслідків, до яких призводить цей вид девіації.

Залежно від способу входження в проституцію, змісту та умов роботи її можна представити в межах від соціальної комфортності до повного рабства і позбавлення будь-яких людських прав. На жаль, звіти про проституцію не входять до офіційної статистики. Деяку інформацію про факти проституції можна знайти у місцевій пресі, причому вона, звичайно ж, є недостатньо повною. Справа в тому, що, поперше, вся місцева секс-індустрія перебуває під контролем кримінальних структур і часом правоохоронних органів, які з цілком зрозумілих причин не йдуть на контакти з пресою. По-друге, частина жінок настільки добре конспірує свої заняття, що про них нічого не відомо. Наприклад, прихованою проституцією займаються заміжні жінки або жінки з певним соціальним статусом (вчительки, інженери, студентки і навіть працівники міліції). Заняття проституцією для них є видом додаткового заробітку до мізерної зарплати чи стипендії. Зазвичай ніхто з родичів, знайомих, товаришів по службі не знає про це. По-третє, увагу, як правило, приділяють жіночій проституції, а найстрашніший її вид – дитяча проституція залишається за межами уваги газетярів і органів правосуддя [2, с. 160–161].

Сексуальна революція, яка відбувається у нашому суспільстві, вкрай негативно впливає на свідомість підростаючого покоління. Так, опитування дівчат віком 19–22 років, які навчаються в університетах м. Харкова, показало, що 39,6 % дівчат вважають проституцію нормальним явищем, 29,7 % – вагаються визначитися і тільки 30,7 % – чітко оцінили проституцію як ненормальне соціальне явище. На питання про позитивні сторони проституції 72,8 % дівчат відповіли, що це дуже гарний заробіток, 9 % – «задоволення сексуальної потреби чоловіка» і лише 18,2 % вважають, що позитивні сторони відсутні [3].

Характерними особливостями проституції неповнолітніх зазначає М. А. Галагузова, є: не-

усвідомленість своїх вчинків, відсутність усвідомлення загрози криміналізації своєї поведінки і способу життя; неусвідомленість наслідків своєї поведінки для фізіологічного, психічного і духовного здоров'я; правовий нігілізм, який пов'язаний з асоціальним оточенням; підвищений рівень тривожності у неповнолітніх дівчат-проститутток; сексуальні контакти у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння [4, с. 264].

У переважній більшості випадків залучення неповнолітніх до заняття проституцією обумовлено комплексом причин. Крім економічних факторів, дефіцит емоційного контакту з батьками, особливо з матір'ю, висока особистісна тривожність, порушення у сфері міжособистісних відносин (нездатність індивіда встановити адекватний контакт із навколишнім середовищем), бажання виглядати дорослим, прагнення отримати підтримку і захоплення однолітків, сформована або деформована система моральних цінностей, бажання самоствердження, інтерес, орієнтація на задоволення своїх потреб за будь-яку ціну сприяють залученню неповнолітніх до секс-бізнесу.

Ряд науковців визначають такі групи причин проституції неповнолітніх [5]:

- соціальні: соціальна нерівність у країні; порушення принципів соціальної справедливості; деформація ціннісних орієнтацій, низька соціо-нормативна культура суспільства; сексуальна реклама та сексуальна пропаганда у ЗМІ; послаблення соціального і правового контролю з боку держави (міліції, школи, медичних закладів);

- соціально-політичні: корупція в органах влади; нестабільність політичного устрою держави; відсутність чіткого механізму законодавчого регулювання проституції; ігнорування нормативно-правових актів регулювання проституції;

- соціально-економічні: соціально-економічна нестабільність у державі; криміналізація економіки держави; наявність тіньової економіки; бідність; безробіття; зубожіння населення; деформації у сфері розподілу благ; деформація споживацьких установок; соціальна нерівність; бажання неповнолітніх швидко стати матеріально незалежними;

- психофізіологічні: акселерація; наявні психічні відхилення (психопатія, олігофренія в ступені дебільності і т. ін.); експериментальна форма сексуальної поведінки як наслідок порушення процесу психосексуального розвитку дівчинки; гіперсексуальність як наслідок підвищення рівня статевих гормонів; сексуальна компульсивність (сексуальна залежність), в

основі якої лежить підвищена сексуальна активність, пов'язана з компульсивним (непоборним) тяжінням і нездатністю контролювати сексуальні бажання;

– психолого-педагогічні: дефіцит емоційного контакту з батьками, особливо з матір'ю; висока особистісна тривожність; порушення у сфері міжособистісних відносин (нездатність індивіда встановити адекватний контакт з оточуючим середовищем); бажання виглядати дорослим; прагнення здобути підтримку й захоплення ровесників; несформована або деформована система моральних цінностей; бажання самоствердження; цікавість; орієнтація на задоволення своїх потреб будь-якою ціною; відчуження сексуальних відносин.

У дослідженні М. Фарлі зі співавторами вказано, що 62 % проституток вказують на наявність досвіду насилля в минулому [6, р. 416–417]. Досліджуючи мотивацію неповнолітніх, що займаються проституцією, С. Л. Хванг та О. Бедфорд виокремили чотири головних мотиви, а саме: фінансовий, емоційний, наркозалежність та психологічний [7, р. 144].

Очевидно, що в переважній більшості випадків залучення неповнолітніх до проституції зумовлене комплексом причин. Визначити, які з причин є домінуючими, досить складно, оскільки кожен конкретний випадок залучення дівчинки в секс-індустрію є індивідуальним процесом, обумовленим конкретними обставинами. Однак К. В. Васке зазначає, якщо у 20-ті рр. основними мотивами заняття проституцією серед жінок, у тому числі серед неповнолітніх дівчат, були голод, бідність і злидні, то в наш час сфера секс-бізнесу є способом забезпечення «красивого життя», що свідчить про кризу перетворення сексуальності із мети в засіб; посттравматичний синдром сексуального насильства; несформованість позитивного образу «Я»; невпевненість у собі та низьку самооцінку; спробу за допомогою фізичної близькості вирішити проблеми психологічного дискомфорту [8];

– соціально-педагогічні: зваблення дорослими, примус; низький рівень сексуальної куль-

тури особистості; конфлікти в сім'ї; насилля в сім'ї; неблагополуччя в родині: пияцтво й аморальна поведінка батьків; виховання в неповній сім'ї; бездоглядність; занадто жорсткий контроль з боку батьків; порушення емоційних контактів із батьками, особливо з матір'ю; зниження престижу материнства; соціальне сирітство; невідповідність освітніх програм статевого виховання; недоліки статево-рольового виховання; відчуження від школи, розрив позитивних зв'язків зі школою; ранній початок статевого життя; статева деморалізація суспільства споживацької психології.

Ефективними адміністративно-профілактичними заходами можуть виступати комплексні заходи щодо попередження втягнення неповнолітніх у проституцію, здійснювані злагоджено у взаємодії органів освіти, охорони здоров'я, міліції та ін. Однак першочергове значення має здійснення комплексу соціально-економічних, моральних, правових заходів на подолання залучення до проституції. У цьому ракурсі основні зусилля мають бути спрямовані на моральне відродження суспільства, відновлення системи його ціннісних орієнтацій, корекцію неадекватних соціально-психологічних уявлень щодо проституції.

Україна вживає заходів для імплементації та дотримання стандартів, передбачених міжнародними і європейськими конвенціями у сфері протидії торгівлі людьми та дітьми, дитячій проституції та порнографії, проте, з огляду на досить повільні темпи реформування системи соціального захисту дитинства, значна частина дітей знаходиться під загрозою кримінальної вітимності.

Рівень поширеності проституції як дорослої, так і серед неповнолітніх виявляє тенденцію до неухильного зростання, її несприятливі наслідки є багатоаспектними, тому питання створення профілактичних програм, спрямованих на протидію залученню неповнолітніх до секс-бізнесу, потребують пильної уваги фахівців із психології, правознавства, педагогіки.

Список використаних джерел

1. Яковенко С. І. Злочинність неповнолітніх: причини, наслідки та шляхи запобігання / С. І. Яковенко. – Київ : Паливода А. В., 2006. – 256 с.
2. Ерохина Л. Д. Социологический анализ криминальных аспектов женской трудовой миграции в страны Юго-восточной Азии / Л. Д. Ерохина // Дальний Восток России и Северо-восточная Азия : материалы междунар. науч.-практ. конф. – Владивосток : ВГУЭС. – 2001. – С. 149–167.
3. Бондаренко Л. О. Ставлення студенток університетів до проституції / Л. О. Бондаренко // Матеріали за VII міжнародною науковою практичною конференцією «Ключові въпроси в съвременната наука – 2011», 17–25 април 2011 г. – София : «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2011. – С. 71–72.
4. Штинова Г. Н. Социальная педагогика / Г. Н. Штинова, М. А. Галагузова, Ю. Н. Галагузова ; под общ. ред. М. А. Глазуновой. – М. : Владос, 2008. – 447 с. – (Учеб. для вузов).

5. Кушнірчук О. Р. Чинники та причини формування схильності до проституції у вихованок школи-інтернату [Електронний ресурс] / Кушнірчук О. Р. // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. – Вип. 104, т. 1. – Серія: Педагогічні науки. – 2012. – [5 с.]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vchdpu/ped/2012_104_1/Kushnir.pdf.

6. Farley M. Prostitution in five countries: Violence and post-traumatic stress disorder / M. Farley / *Feminism & Psychology*. – 1998. – Vol. 8, №. 4. – P. 405–426.

7. Hwang S. L. Juveniles' motivations for remaining in prostitution / S. L. Hwang, O. Bedford // *Psychology of Women Quarterly*. – 2004. – Vol. 28, № 2. – P. 136–146.

8. Васько Е. В. Психологический анализ поведенческого реагирования в юридически значимых ситуациях несовершеннолетних потерпевших по половым преступлениям [Електронний ресурс] / Е. В. Васько // Психологические исследования. – 2010. – № 3 (11). – Режим доступу: <http://www.psystudy.com/index.php/num/2010n3-11/327-vaske11.html>.

Надійшла до редколегії 19.06.2014

ЕВДОКИМОВА Е. А., БОНДАРЕНКО Л. А. ФЕНОМЕН ПРОСТИТУЦИИ В РАКУРСЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ КОНЦЕПЦИЙ

Рассмотрены психологические аспекты такого социального явления, как проституция. Проанализированы причины проституции и многочисленные психологические концепции её происхождения:

- теория девиантности;
- социально-психологическая теория;
- советская точка зрения;
- уголовно-антропологическая школа Ч. Ломброзо, Г. Ферреро и других;
- взгляды З. Фрейда на природу проституции;
- теории ментальных заболеваний;
- теории промискуитета – гедонизма и сексуальных аддиктивных чувств;
- теории гиперсексуальности;
- теории интереса как психологического основания вхождения в проституцию;
- теория американского исследователя В. Томаса;
- теории экономических факторов вхождения в проституцию.

Ключевые слова: аддикции, промискуитет, гиперсексуальность, девиантность, личность, проституция, психологическая концепция.

YEVDOKIMOVA O. O., BONDARENKO L. O. THE PHENOMENON OF PROSTITUTION FROM THE PERSPECTIVE OF PSYCHOLOGICAL CONCEPTS

The article considers the psychological aspects of such social phenomena as prostitution. numerous psychological concept of this phenomenon are analyzed:

- theory of deviance, which appeared at the turn of XIX and XX centuries;
- socio-psychological theory of the origin of prostitution, which argued that a significant proportion of prostitutes are women raped (often in childhood), seduced and abandoned by their lovers;
- the Soviet point of view, according to which become prostitutes or mentally unstable, degrading individuals where the value orientation shifted towards purely material interests, or prostitutes is a young inexperienced victim «seduction»;
- criminal anthropological school Ch. Lombroso, G. Ferrero and others;
- S. Freud nature of prostitution associated with the inability of women to free themselves from the complex of Oedipus;
- theory of mental diseases of the American researchers who drew attention to the fact that women who work as prostitutes suffering from mental illness, mental and emotional disorders, including depression, schizophrenia, emotional deprivation and psychosis;
- theory promiscuity – hedonism and sexual addictive feelings;
- theory of hypersexuality, i. e. significantly increased sexual desire;
- the theory of interest as the psychological basis of entry into prostitution;
- the theory of the American scholar C. Thomas, which considers prostitution from the point of view of the theory of conflicting goals, according to which each person has four main desires: the desire for security, recognition, new experiments and responsibility. The cause of female prostitution, according to C. Thomas, there is a need for pleasant desires that are in conflict with the responsibility. For women, from this point of view, prostitution in one form or another, was the most natural way to meet this need;
- the theory of economic factors entering into prostitution, which is the economic base for those women who are looking for alternative strategies for survival or for those who profit from the trade of the female body.

Keywords: addictions, promiscuity, deviance, hypersexuality, identity, prostitution, psychological concept.